

JOSEF MATL, *EUROPA UND DIE SLAVEN*. Wiesbadenski založnik Otto Harrassowitz je natisnil nemško pisano knjigo graškega profesorja slavistike Josefa Matla. Miselno izredno bogato delo je izšlo pod naslovom *Europa und die Slaven* (1964, XVI + 360 str.) in pomeni strnitev avtorjevih dosedanjih proučevanj v zaključno monografijo. Le-ta je posvečena spominu žuljavih in delavnih kmečkih rok Matlovih staršev, ki so živeli na »nemško-slovenski narodnostni in jezikovni meji«. Med povojnimi publikacijami sta ji problemsko podobni samo dve knjigi, in sicer D. Čiževskega *Aus zwei Welten* (1956) in H. Cohna *Die Slaven und der Westen* (1956). Za razloček od obeh publikacij, ki sta se osredotočali samo na izbrane primere ali pa se zadovoljevali s površnimi ugotovitvami, je Matlova namera »grundsätzlich in entgegengesetzter Richtung, nämlich das Gemeinsame, Verbindende, das gegenseitig Befruchtende aufzuzeigen« (str. XIII).

Knjiga *Europa und die Slaven* je razdeljena na pet zajetnih poglavij. V prvem (*Patriarchale Kultur und Heldendichtung*, str. 1—47) se avtor izčrpno ukvarja z ljudskim ustvarjanjem. Govori o odkrivanju in o raziskavah tradicionalnega slovstva, o nastanku in razvojnih pogojih, pa o epski stilizaciji in motiviki kot izrazu arhaično-patriarhalnih oblik kulture ter — na kraju — o evropskem pomenu in delovanju v zgodovini. Zlasti nazorna je posrečena sinteza osnov, ki sestavljajo določeno strukturo v ljudski ustvarjalnosti. Ta poglavja so instruktivna ne le za literarnega zgodovinarja, marveč tudi za folklorista in sociologa. Drugo poglavje ima naslov *Die internationale Wander- und Erzählstoffe bei den Slaven* (str. 48—114). V njem se je avtorju posrečilo sintetično obdelati bogato panoramo verskih in posvetnih snovi, ugotoviti njihov izvor (antična ali zahodnoevropska kultura) in načrtati medsebojne odnose. Odstavek je za mediavelista neobhodno potreben in se bo zapisal v razvoj raziskav o srednjem veku. Prav tako zanimivo je naslednje poglavje *Humanismus, Renaissance, Reformation, Gegenreformation, Barock bei den Slaven* (str. 115—208). Vrednost teh strani je zlasti v sintetičnih odstavkih (npr.: str. 189 do 208), s katerimi je Matlova monografija postala dopolnilo analitični študiji A. Angyala *Die slavische Barockwelt* (Leipzig 1961, 321 str.). Četrto poglavje (*Der national-kulturelle Neuaufbau im Zeichen der Aufklärung*, str. 209—263) je poučno tudi za slovensko literarno historiografijo, ker razpravlja o problemih jožefizma in voltairizma. Pri tem navaja gradivo ali navrže misel, ki bi utegnili biti plodna tudi za nadaljnje proučevanje XVIII. stoletja na Slovenskem. Zadnje poglavje *Der klassisch-romantische Idealismus in Philosophie, Kunst und Wissenschaft und seine Wirkung auf die Slaven* (str. 264—342) ima pomen v raziskavi navzkrižij med slovanskim in germanskim tipom romantike ter v razčlenitvi nemških romantičnih pobud za narodnostno prebujo Slovanov. Dovolj solidna pa je tudi analitična priprava za proučitev vplivnega območja, ki so mu izhodišča imena Herderja, Schillerja, Goetheja, Schellinga in Hegla.

Delovno področje Matlove knjige je torej — ako sledimo naslovu in uvodu — kulturno-duhovna komunikacija, kakor se razodeva v genezi odbojnih in privlačnih sil slovanskega sveta z Evropo. Da se bo knjiga v glavnem posrečila, sta dani dve jamstvi. Prva je v tridesetletnem intenzivnem delu, katerega nasledek je obilica avtorjevih znanstvenih razprav in študij kot predhodni del za obravnavano monografijo. Drugo jamstvo je v šolanju pri slavistih M. Murku,

V. Jagiću in A. Veselovskem. Zavest, da je izšel iz njih, je povezana z globokim spoštovanjem do kontinuitete v stroki. Šola in v njej pridobljeni delovni etos sta omogočila gradivsko natančnost in pravičnost v izboru, načrtala pa tudi temeljne metodološke principe. »Mein Aspekt ist ein historischer, ein geistes-, literar- und kulturgeschichtlicher« (str. X). Takšna načelna izjava, dana v genetični zvezi z navedenimi tremi imeni, ne preseneča. Prav tako pa v njeni luči postanejo jasna prizadevanja predočiti intenziven napor posameznih slovanskih narodov in kulturnih prostorov za vraščanje v evropski duhovno-kulturni tok. V ospredju Matlovega zanimanja je potemtakem proces okcidentalizacije in z njim povezani spremljevalni pojavi (duhovno bogatenje, kulturna rast, določena literarna ráven in premene v življenjskem slogu). Avtor je v tem prizadevanju pogosto uporabljal nekakšno spiralno metodo. Njegovi zaključki so aktualizirani glede na sodobnost. Tematično-problemska postavitev in kritična obravnava najnovejših prispevkov o opisovani témi sta dokaz težnje, ki hoče znanost spremeniti v intencionalno delovanje. Med različnimi nalogami in možnostmi je J. Matl izbral zlasti dva vidika:

a) Zanima ga gibanje literarnih snovi in idej, njihove prilagoditve in premene v novih kulturnih okoljih ter njihove spodbude, ki so jih izzvale v svetu idej ali estetike. S tem aspektom je znanstveno temeljito fundiral svojo tezo, ki je bila sicer često zanikovana, o tem, koliko časa in s kakšno intenziteto so se vraščali Slovani v evropski kulturni prostor.

b) Prav toliko pa ga v določenem obdobju privlačijo tudi sociološke, pravne in socialnozgodovinske osnove. Ta aspekt mu je potreben in koristen za vraščanje dveh skrajnosti v pojmovanju avtohtonosti, in sicer mita, ki ga je okoli tega vprašanja spletel nacionalizem, ter kulta, ki ga je gojil vzhodno-evropski tip socializma. Kljub temu da pri tem ni mogel upoštevati tudi pravne kulture, institucij pravne zavesti in umetnostnozgodovinske ustvarjalnosti pri Slovanih, je s tem aspektom izgrebel iz zgodovine kopico logičnih ali verjetnih možnosti, ki jih bo v znanosti treba upoštevati.

Pravkar obravnavani nazorsko-metodološki element Matlove knjige pa zahteva razširitev spoznanja o izvoru njegovih pogledov. Avtor ni samo razvijal idejne principe Murka, Jagića in Veselovskega, od katerih sta prva dva glavna predstavnika »univerzalno usmerjene avstrijske slavistične šole« (str. XII), marveč se je oplajal tudi ob duhovno-zgodovinski (W. Dilthey, E. Rothacker) in sociološki šoli (M. Weber, A. Vierkandt, L. Schücking, A. Gehlen). Iz tradicij Jagić-Murkove orientacije je ostalo zanimanje za arhaično-patriarhalno kulturo v vseh njenih razvojnih možnostih in oblikah. Ob stiku z duhovnimi in sociološkimi aspekti znanosti 20. stoletja pa se je rodil odnos nasproti razvoju pravnozgodovinskih struktur, ki so temelj določenemu življenjskemu slogu.

V tej izvirni spojitvi različnih pobud in možnosti ter v stvarni analizi gradiva je vrednost Matlove knjige. »Est ist, wenn man sich so ausdrücken will, ein Buch der slavisch-westeuropäischen geistig-literarisch-künstlerischen Kontakte und ihrer fruchtbaren Auswirkung; ein Buch des Glaubens an die gesichtsbildende Kraft und Wirkung des Geistes und der Kunst. Den ich teile die Überzeugung des Wiener Kunsthistorikers Max Dvořák, dass die völkerverbindende Macht der Ideen immer wichtiger war als engstirnige nationalische Separation, dass man das Hauptgewicht auf die übernationalen geistigen Phänomene legen muss, dass das Verbindende von Kunstwerken, die der gleichen

Zeit angehören und damit vom gleichen Ideengehalt erfüllt sind, stärker ist als das national Trennende« (str. XIII).

Naslov Matlove knjige obeta kompleksno polnost relacij, ki so nastajale v rasti slovanskih kultur in literatur. Kljub temu pa je malce ponesrečen. Predvsem postavlja v nasprotje nekaj, kar ni nasprotje. Problematiko spremlja samo do romantike, in še to z »izbranimi poglavji«. V tem pogledu sta polni samo prvi dve poglavji; v naslednjih treh pa se aspekti vse bolj ožijo na probleme, ki sta jih avtor ali znanost sploh že izdelala. Proces oženja je opazen najprej v poglavju o renesansi in o baroku. Za ti obdobji je nadvse pomemben splet vprašanj, ki so v zvezi z romanskim kulturnim območjem. Podoben problem je v romantiki problem byronizma. Takšna heterogenost v idejah, v oceni in v metodi opozarja na določeno neskladnost, ki izvira iz osredotočitve avtorja na popolnoma določeno področje. Primerjati velja samo naslednji dve izjavi: »Im allgemeinen wäre über die deutsch-polnischen Beziehungen folgendes zu sagen ...« (str. 154). In: »Die deutsch-slavischen literarisch-geistig-künstlerischen Beziehungen waren in der gesamten geschichtlichen Zeit nie so reich, so intensiv und so fruchtbar für beide Teile, wie in der Zeit von 1770—1850« (str. 264, podčrtal J. P.). V navedenih poglavjih torej ne teče beseda o fluktuiranju evropskih snovi, idej in oblik med Slovani, marveč je postavljen problem nemško-slovanskih kulturnih in literarnih odnosov. To vprašanje je nadvse aktualno in pri J. Matlu gradivsko izredno bogato dokumentirano. Vendar pa bi v skladu z zasnovo knjige veljalo le-to tudi nasloviti. V sedanji obliki celotna konstrukcija izzveni v teh premisah: Evropa-Nemci, Slovani se vračajo (das Hineinwachsen) v nemško-evropsko kulturo, to pa predpostavlja nekoga, ki *samo daje* in nekoga, ki *samo prejema*. Kulturna in literarna zgodovina ter — konec koncev tudi gradivska usmerjenost v obravnavani knjigi pa kažeta, da ni tako. Ta aspekt, kakor tudi nekatera sklicevanja na svoje izkušnje ali subjektivistične poskuse aktualizacije, bi bilo treba retuširati. Navedeni ugovor in iz njega izvirajoča zahteva sta toliko bolj upravičena, ker je bil avtorjev namen s knjigo zblížati Nemce in Slovane, premostiti dosedanja nasprotja in razločevalne posledice preteklih dob.

Ob tem idejnem privesku, ki v celotni zasnovi moti, pa J. Matlu velja priznati posrečenost njegovega dela. Pozornost zasluži že sam pogum, da se loti tako zahtevne naloge. Ob njej je pokazal temeljito poznanje germanističnih in slavističnih problemov do sredine 19. stoletja. (Majhni spodrsrljaji — kakor je na primer tisti o samo bolgarski provenienci zbirke ljudskih pesmi bratov D. in K. Miladinova, ko je znano, da jih je vsaj polovica makedonskih — priznanja o obveščenosti ne morejo motiti.) Kljub temu da se njegov sistem od renesanse dalje drobi in razdrobi v mozaični analitičnosti, je s sistemom eliminiranja v glavnem dobro izločil bistveno iz mnogovrstnosti in različnosti ter le-to podal v strnjeni obliki. Gradivo samo mu je na mnogih mestih narekovalo spoznanje o popolni enakopravnosti slovanskih kultur in literatur, ki niso od začetka do danes nikoli samo *preživljale*, ampak tudi *oživljale* evropski duhovni prostor. V obravnavi takšnih spoznanj je J. Matl absolutno pošten do predhodnih znanstvenih izsledkov, ker se zaveda, da mu samo kontinuiteta stroke lahko predoči stvarno vsebino njegovih nalog. Pri tem ga ne privlači literarna zgodovina v nekakšnem pozitivističnem ali skrajno formalističnem smislu, marveč se ob izključno literarnih pojavih zanima tudi za širše kulturnozgodovinske osnove, v katerih se kakršna koli pobuda sprejema, razvija in odмира.

Iz pozitivistične zaprtosti v stroko se želi avtor prebiti v celoto kulturnih emanacij; noče samo reproducirati preteklosti, ampak skuša z izborom vprašanj, z idejami, z njihovo oceno in z metodo učinkovati ter soustvarjati zavest sodobnega človeka. Ker je v tej želji ostal gradivsko precizen, ohranil čut za objektivno mero in hierarhijo podatkov, velja knjigo *Europa und die Slaven* šteti med tehtne pridobitve slavistične vede.

Jože Pogačnik

LIKOVNA UMETNOST

GRAFIKA RIK A DEBENJAKA. Ustvarjalni koncept slovenskega (že skoraj sodobnega klasika — ob številnih učencih, ki so prešli njegovo šolo) grafičnega mojstra Rika Debenjaka napoveduje najnazorneje vabilo, s katerim se sreča obiskovalec ob vstopu v razstveni prostor Male galerije. Fotografija organskega dela narave — dela drevesnega debla, prepreženega z ostrimi, trikotnimi vrezi, iz katerih naj bi se izcejal drevesni sok, smola, opozarja že torej takoj na začetku na asociacijsko povezavo med zunanjo pojavnostjo točno določenega motiva in nadaljnjo likovno obdelavo ter smiselno umetniško izpovedjo, ki lahko spontano nastaja iz omenjene povezave. Taka izhodišča jasno opozarjajo na Debenjaka kot likovnika, ki mu področje (z vso svojo likovno bogato in izpovedno motiviko) tako imenovanega mikro-realizma oziroma abstraktnega naturalizma pomeni neizčrpen vir, iz katerega počasi, z izredno, tehnično-estetskim merilom podrejeno disciplino odgrinja motiv za motivom. Ob takem ustvarjalnem konceptu bi bilo težko z eno besedo obseči ali celo napovedati njegovo izpovedno temo, njene začetke, vrh, upadanja; po tem se Debenjak najizraziteje razlikuje od drugih modernih likovnih ustvarjalcev — vsaj na prvi pogled. Njegova tema je zelo splošna, vendar izključno sestavljena iz niza, v bistvu preproste, konvencionalne pojavnosti našega domačega prostora: tu je ritem kraške arhaike, likovna barvitost panjskih končnic, nečk, grebelc, s pomočjo moderne optike odkrita vznemirljiva barvna skala sledov na zidu, plesni, morske favne in flore. Prek vseh teh oblik, tudi najnovejših, predstavljenih v ciklu Les-skorja-smola, pa Debenjak prepreže svoj poenotnujoči red, ki sta ga v umetnosti dokončno formulirala mojstra Ozenfant in Jeanneret.

Debenjak je v okviru tega že klasičnega modernega načela izbral stopnjo, ki je specifična predvsem po tem, da ni ekstremno utesnjujoča, temveč dovoljuje vsaj v nekem smislu sprostitev siceršnje racionalne togosti. Če bi skušal tej stopnji dati vsebinsko smiselni naziv, se zdi, da bi ji najbolj ustrezala statična umirjenost, saj je delno pogojena tudi že v slovenski tradiciji tipične razpoloženjskosti. Tej se je Debenjak nekdanj bolj predajal, ko je bilo pravzaprav komaj že mogoče zaslutiti tisto današnjo intenzivno, notranjo poglobljenost. Pred očmi je treba v tem primeru imeti njegove grafične liste iz leta 1953, 1954 (naj omenim Ogrodje, Jesen, Kozolec kot najbolj tipične) oziroma kasneje iz 1962 (Veliko grebelce) kot opozorilo, če že ne doseženo izrazito stopnjo v kontinuiteti. Bera zadnjih dveh let (1965/66 — cikel Les-skorja-smola) pa je, kot že rečeno, zastavila poleg barvne sproščenosti, tradicionalne za Debenjaka, že problem aktivnega pre-